

Lietuvos vardo mitologija Mariaus Ivaškevičiaus romane *Istorija nuo debesies*

Vytautas BIKULČIUS
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *mitas, postmodernizmas, vardo mitologija, identitetas.*

1998 metais pasirodęs Mariaus Ivaškevičiaus romanas *Istorija nuo debesies* sulaukė nevienareikšmiškų kritikos įvertinimų, nes autoriaus žvilgsnis į Lietuvą, jos istoriją buvo pernelyg drąsus ir netikėtas. Neatsitiktinai esminė romano metafora – debesies metafora – leido Eugenijui Ališankai kalbėti apie „chtoniškąjį ‘šakniagumbio’ pasaulį“ (Ališanka 2001, 120), Vytautui Kubiliui – apie „išsilaisvinimo simbolius“ (Kubilius 2003, 124–125, 130), Audingai Peluritytei – apie „žmogaus kūrybos istoriją“ (Peluritytė 2003, 219), Elenai Bukelienei – apie „tautos dvasios aukštį“ (Bukeliene 1999, 169–174), o Jūratei Sprindytei romano autorių pavadinti mitų perkūrėju (Sprindytė 2006, 198).

Tyrimo objektas – Mariaus Ivaškevičiaus romanas *Istorija nuo debesies*.

Tyrimo tikslas – atskleisti rašytojo naujai kuriamos Lietuvos vardo mitologijos esmę.

Iškėlus hipotezę, kad Lietuvos vardo mitologija romane siejama su lietuviškojo mentaliteto vaizdiniais, suformuluoti tokie šio tyrimo uždaviniai:

1) atskleisti konkrečius vaizdinius, kurie tampa naujai kuriamos mitologijos pagrindu;

2) parodyti, kokiomis priemonėmis rašytojas kuria Lietuvos vardo mitologiją.

Claude’as Lévi-Straussas teigia, kad „<...> mito esmę sudaro ne stilius, ne pasakojimo forma, ne sintaksė, bet jame papasakota *istorija*“ (Лéв-и-Стросс 1983, 187). Jau kūrinio žanro netradiciniu apibrėžimu – „vieno liūdesio dviejų dalių kelias“ – rašytojas skaitytoją veda neįprastos istorijos link. Kaip išaiškėja vėliau, liūdesio idėja yra siejama su lietumi, lašu, burbulu, apskritai su drėgme, o dviejų dalių kelią galima suvokti kaip du Lietuvos gyvavimo etapus – kai ji išlijo iš debesies ir kai ji vėl ketina grįžti į debesį. Kadangi abu etapai persmelkti drėgmės, jie, be abejonės, gali sukelti tik liūdesį. Tiesa, minėtas netradicinis apibrėžimas neįeina į žinomų terminų, apibūdinančių vieną ar kitą žanrą, sąrašą ir užtat negali *a priori* atskleisti kūrinio struktūros. Kitaip tariant, nežinoma, ko galima tikėtis iš „vieno liūdesio dviejų dalių kelio“.

Kūrinių sudaro trys klodai: autoriaus pasakojimas apie tai, kaip jis rašo detektyvą, į kurį įterpiamos „Ištraukos iš didesnio. Vidinė knyga“ (beje, sudarančios

didžiausią romano dalį) ir laiškai iš D vietovės autoriaus senelei Petronėlei, jau iškeliavusiai į anapusinį pasaulį.

Svarbu pridurti, kad visas kūrinys suvokiamas kaip postmodernistinis žaidimas, kur susipina įvairios epochos, istoriniai įvykiai ir istorinės asmenybės, pasakų milžinai, išgalvoti personažai, keliaujantys per įvairius šimtmečius. Su tema, be abejo, labiausiai siejasi „Ištraukos iš didesnio. Vidinė knyga“. Kaip žinia, mitas yra „<...> pasakojimas apie pradžių pradžia, iš esmės atlieka steigiamąją funkciją“ (R i c o e u r 1996, 228). Tačiau ši romano dalis prasideda nuo mito pabaigos, nes Lietuva, kadaise išlyta iš debesies, vėl nori sugrįžti atgal. Ir būtent ieškodama kelio atgalios, ji ima ieškoti ir savo tapatybės. Drauge kuriamas naujas mitas apie Lietuvos galimybę vėl virsti debesimi. Autorius postmodernistiškai „apverčia“ mitą, nes jis savo pasakojimą rutulioja ne nuo pradžių pradžios, bet praktiškai ieško kelių, kaip sugrįžti prie Lietuvos ištakų. Tas jo sugrįžimas grindžiamas ne kokiais nors istoriniais faktais, bet legenda, savotišku mitu, kurį galima sieti su vadinamąja liaudiškąja mitologija, kildinančia Lietuvos vardą iš lietaus. Tik rašytojas ją modifikuoja, susiedamas Lietuvos pradžią su debesimi. Sykiu jis šitaip kuria ne tiek naują mitą, bandydamas paaiškinti Lietuvos pradžią, kiek stengiasi prisiskverbti į jos ištakas, ieškodamas ryšio su dabartiniu laiku. Kiekvieno skyriaus pavadinimas skamba lyg savotiška ištarmė, tampanti svarstymu apie tapatybę ir galimybę sugrįžti į debesį. Būtent tapatybės ieškojimai visų pirma ir kuria Lietuvos vardo mitologiją. Jau pirmojo skyriaus pavadinimas „1999-ieji gruodžio 31 diena. Lietuva. Ji niekur neis. Keliai tokie užpustyti. Ji pasilieka“ (I v a š k e v i č i u s 1998, 36) rodo situacijos neapibrėžtumą, nes iš jo neaišku, kas yra ta „ji“. Tik vėliau išaiškėja, jog skyrių pavadinimuose „ji“ yra Lietuva. Kita vertus, dar nėra supranta, kur ta „ji“ turi eiti (tik vėliau paaiškėja, kad Lietuva svarsto grįžti į debesį, kitaip tariant, į savo pradžią). Iš šio pavadinimo matyti, kad Lietuva pasilieka, niekur neišeina, tačiau šis sprendimas nėra pateikiamas kaip galutinis, nes jį nulemia meteorologinės sąlygos, kadangi siaučia pūga ir visi keliai užpustyti. Tokia padėtis sukuria kosmogoninio mito regimybę – kuriamas visiškai naujas pasaulis. Vienintelis faktas, nekeliantis abejonių, – data, kuri atveria kelią paskutiniams XX amžiaus metams. Tiesa, 1999-ųjų gruodžio 31 diena gali būti pripažinta irgi kaip tam tikra mitologinė data, nes čia pat 2000-ieji metai. Minėta, kad romaną prasideda nuo mito pabaigos, todėl ši data lyg ir tampa posakio „senų senovėje“ analogu. Mat, kaip teigė P. Ricoeuras, „mitas atsiranda tik tuomet, jei pamatinis įvykis atsitinka ne istorijoje, o priešistorėje, *in illo tempore*...“ (R i c o e u r 1996, 228).

Toliau aiškindamas Lietuvos tapatybę, pasakotojas ją susieja su vaiku: „Ji paika. Ji kaip vaikas“ (I v a š k e v i č i u s 1998, 42). Toks apibūdinimas gali būti siejamas su jos nenoru grįžti į debesį („<...> viena pasiliks...“), tuo labiau kad kelionei nepasiruošta iš anksto: „Niekas nesuruošta“ (Ibid., 40). Reikia atkreipti dėmesį, kad Lietuvos palyginimas su vaiku yra siejamas su mąstysena, bet ne su ūgiu ar svoriu: „Negi neši. Kaip ją išnešt iš pūgos?“ (Ibid., 42). Šiuo atveju nėra aiškiai išsakoma pasakotojo mintis, kas lemia tą paikumą ir vaikiškumą – noras sugrįžti į debesį ar pasilikti ten, kur ji dabar yra. Tik tuomet paaiškinama Lietuvos

kilmė: „<...> atspėdė debesies slaptą vardą. Lietuva – toks jo vardas. Ir baigta. Ir pradėta gyvent tautoje“ (Ibid., 43). Kaip matyti, iš pradžių Lietuva identifikuojama kaip tauta ir tik vėliau pasakotojas pripažįsta: „Lietuva. Kas ji? A, tai tokia šalis. Tai tokia pūga. Šalis, sakau. Ji liks. Ji tokia“ (Ibid., 43). Pastaruoju atveju Lietuva pripažįstama ne tik kaip šalis, bet įvardijama ir kaip pūga. Lietuvai suteikiamas oficialus statusas, tačiau, kita vertus, ji gretinama su tais gamtos reiškiniais, iš kurių kaip tik ir yra kildinama: debesis, lietus, pūga ir pan.

Atskleidžiamas ir Lietuvos ryšys su padavimais ir sakmėmis, neatsitiktinai pasakotojas teigia: „Kur ji? Lietuva? Ji joja. Joja? Taip, joja ant milžinų“ (Ibid., 46). Šie pasakotojo žodžiai įsmeina Lietuvą, paverčia ją minėtų padavimų ir sakmių dalimi, drauge leidžia skaitytojui spėlioti apie jos pasirinkimą – galbūt ji grįžta į debesis. Dar reikia pridurti, kad debesis yra sutapatinamas su namais: „<...> senokai baltam debesy jau dėjos neaiškūs dalykai <...>, tai lėmė, kad grįžtų, tauta išsiruošų namo“ (Ibid., 46), „Tik namo į didelį debesį baltą“ (Ibid., 48). Namų vaizdinys yra be galo svarbi lietuvių mentaliteto detalė, lietuviams jis yra tiesiog įaugęs į kraują, apie tai galima spręsti tiek iš tautosakos, tiek iš originaliosios poezijos kūrinų.

Pasakotojas netgi prabyla apie Lietuvos mirtį: „Ar ji miršta? Lietuva? Jai atrodo, kad miršta? O kitiems? Kiti apie ją negalvoja“ (Ibid., 49). Mat kelionė į debesis (dangų) yra suvokiama kaip mirtis, ypač jei turimas galvoje tradicinis mąstymas. Tačiau už jo ryškėja kitas – postmodernistinis – požiūris, kad ši kelionė nėra baigtinis variantas, į ją galima žvelgti kaip į tam tikrą didžiulės kelionės fragmentą. Štai kodėl „kiti apie ją negalvoja“. Neatsitiktinai Ališanka teigia, kad „kelionė prasminga pati savaime, mitiniame erdvėlaivyje ‘istoriniai’ taškai tėra istorinės simuliacijos, išdėstytos taip, kad užtikrintų laisvą vaizduotės judėjimą bet kuria kryptimi...“ (A l i š a n k a 2001, 120).

Kurdamas Lietuvos vardo mitologiją, rašytojas suranda naujų detalių: „Ar ūsai jai tiks? Lietuvai? Netiks. Nesimatys iš po girių“ (I v a š k e v i č i u s 1998, 52). Šiuo atveju ūsai galėtų būti susieti su milžiniais, tačiau tą detalę nuslopina kitas teiginys: „nesimatys iš po girių“, perkeliantis į kitą – lietuviui brangią – erdvę. Kitose vietose Lietuva lyginama jau su akmeniu (Ibid., 55), bet su akmeniu gali būti sulyginamas ir debesis, ir galva, ir liežuvis, ir rankos (Ibid., 56). Kitaip tariant, „šio erdvėlavio figūros neturi griežtai apibrėžto identiteto“ (A l i š a n k a 2001, 120).

Su Lietuvos vardu siejama mitologija gali aprėpti netikėčiausius jos istorijos momentus ir sukelti neįtikėtiniausias asociacijas, kai pasakotojas Lietuvą palygina su karu: „Lietuva. Toks karas. Nė vieno šūvio“ (I v a š k e v i č i u s 1998, 55), šitaip priversdamas skaitytoją prisiminti 1940-ųjų metų įvykius ir drauge poeto J. Aisčio garsiąją eilutę: „Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs.“ Kaip reakcija į šią eilutę – kitas Lietuvos apibūdinimas: „Tai toks lašas. Lietuva. Toks burbulas. Burbulas, sakau, – Lietuva“ (Ibid., 66). Be abejo, pirmiausia lašas turi tiesioginę sąsają su debesimi. Lašas gali būti ne tik Lietuvos kilmės (iš debesies) įrodymas, bet liudyti ir jos dydį, jeigu turimas galvoje viso pasaulio mastelis. Vienoje asociacijų gretoje atsivertę ir burbulas, dažnas lietaus palydovas. Tačiau kai Lietuva

įvardijama kaip burbulas, išsyk nužeminama jos vertė – ypač vėl prisiminus Aisčio eilutę. Taigi autorius savo romanu demistifikuoja atskirus Lietuvos istorijos momentus, priversdamas skaitytoją į juos pažiūrėti neidealizuojant.

Su lietumi netgi siejamas tikrasis lietuvių identitetas, kuris šiuo atveju grindžiamas vadinamąja liaudiškąja etimologija: „Akys lietum pasruvę. Ir žodis vienas yra, kurio jie klausytis negali. Ar lietu-vis esi? Reikia paklausti. O jeigu nesako, tai kitaip pakreipsi. Ar lietus-vis dar?“ (Ibid., 67). Šitaip ir mitas įgyja logikos, nes debesies, kuris atsineša lietu, vardas – Lietuva, o jos vaikai – lietuviai. Šiuos vaizdinius dar papildoma ir pratęsia upė, suvokiama kaip gyvenimas (Ibid., 70).

Matyt, vengdamas patetikos ir norėdamas padaryti Lietuvą be galo artimą, suprantamą, pasakotojas ją įvardija kaip apavą: „Tai toks apavas. Lietuva. Svarbu ją laiku sunešioti“ (Ibid., 75). Šis įvaizdis įkūnija ne tik žmogui artimą detalę, bet ir namų šilumą, kurią dar labiau pabrėžia vieno iš personažų kišenėje nešiojama šlepetė. Pirmoje sąlyginėje romano dalyje dominuoja Lietuvos kaip konkretaus vardo mitologija, o antroji kūrinio dalis papildoma Lietuvos įvaizdį per debesies apibūdinimą. Čia debesis kaip įsivaizduojama Lietuvos protėvynė atsiskleidžia tokiais savybėmis, kurios leidžia pastebėti naujo mito ištakas.

Mariui Ivaškevičiui romanas *Istorija nuo debesies* tapo ne tik (ir) postmodernistiniu žaidimu, leidusiu pažvelgti į Lietuvą netikėtu žvilgsniu, bet ir sukurti naują – Lietuvos vardo – mitologiją.

Šaltinis ir literatūra

- I v a š k e v i č i u s 1998 – Marius Ivaškevičius, *Istorija nuo debesies*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- A l i š a n k a 2001 – Eugenijus Ališanka, *Dioniso sugrižimas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- B u k e l i e n ė 1999 – Elena Nijolė Bukelienė, „Prozos keliai keleliai“, *Literatūros istorijos ir kritikos etudai*, Šiauliai: Saulės delta.
- K u b i l i u s 2003 – Vytautas Kubilius, *Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje*, Kaunas: Broniaus Vaškelių literatūrinės komparatyvistikos centras.
- P e l u r i t y t ė 2003 – Audinga Peluritytė, „Jauniausieji lietuvių prozininkai“, *Naujausioji lietuvių literatūra* (sudarė Giedrius Viliūnas), Vilnius: Alma littera, 202–224.
- R i c o e u r 1996 – Paul Ricoeur, „Mitas“, *Mitologija šiandien* (sudarė Algirdas Julius Greimas, Teresa Mary Keane), Vilnius: Baltos lankos, 216–242.
- S p r i n d y t ė 2006 – Jūratė Sprindytė, *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Л е в и - С т р о с 1983 – Клод Леви-Строс, *Структурная антропология*, Москва: Наука.

Vytautas Bikulčius

**Lietuvos vardo mitologija Mariaus Ivaškevičiaus romane
*Istorija nuo debesies***

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *mitas, postmodernizmas, vardo mitologija, identitetas.*

Mariaus Ivaškevičiaus romanas *Istorija nuo debesies* (1998) sulaukė nevienareikšmiškų kritikos vertinimų, nes jis stebino netikėtu požiūriu į Lietuvą ir jos istoriją.

Pateikęs romaną kaip „vieno liūdesio dviejų dalių kelią“ autorius kuria neįprastą istoriją. Liūdesio idėją jis sieja su lietumi, o dviejų dalių kelią su dviem Lietuvos gyvavimo etapais – iki ji išlijo iš debesies ir kai ji vėl ketina grįžti į debesį.

Kūrinį sudaro trys dalys: autoriaus pasakojimas apie tai, kaip jis rašo detektyvą, į kurį įterpiamos „Ištraukos iš didesnio. Vidinė knyga“ ir laiškai iš D vietovės autoriaus senelei, kurios jau nebėra tarp gyvųjų.

Visas kūrinys suvokiamas kaip postmodernistinis žaidimas, kur susipina įvairios epochos, istoriniai įvykiai ir istorinės asmenybės, pasakų milžinai, išgalvoti personažai.

Autorius Lietuvos vardo mitologiją kuria pasiremdamas pirmiausia jos tapatybės ieškojimais. O tai sieja su padavimais ir sakmėmis, gamtos reiškiniais, skaudžiais istorijos momentais ir pan.

Romane autorius ne tik „apverčia“ mitą, bet ir bando prasiskverbti į Lietuvos kilmės ištakas, be to, šiuo kūriniumi jis sykiu demistifikuoja ir atskirus Lietuvos istorijos momentus.

Vytautas Bikulčius

**The Mythology of the Name of Lithuania in Marius Ivaškevičius' Novel
*History from a Cloud***

S u m m a r y

Keywords: *myth, postmodernism, mythology of the name, identity.*

Marius Ivaškevičius' (b. 1973) novel *History from a Cloud* (1998) has received ambiguous evaluations from critics because it surprised everybody by its unexpected attitude towards Lithuania and its history. Having defined his novel as “a road of sadness in two parts”, the author creates an unusual story. He relates the idea of sadness with rain, while the road in two parts reminds of two stages of Lithuanian history – before it rained from the cloud and after, when it thinks about coming back to the cloud.

The novel consists of three parts: the author's narrative about his writing a detective story, interspersed with “Extracts from a Bigger One. An Internal Book” and letters from the location D to the author's late grandmother.

The whole book is conceived as a post-modern game, where various epochs, historical events and personalities, fairy-tale giants and imaginary characters mix together.

The author creates the mythology of the name of Lithuania, first of all, on the basis of the search for its identity. He links it with legends and sagas, various natural phenomena, painful moments in its history, footwear, etc.

The author not only “overthrows” the myth, but tries to get to the sources of Lithuania’s origins. Also, by this novel he demystifies certain moments in Lithuanian history.

V y t a u t a s B I K U L Č I U S
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[najaune@yahoo.fr]